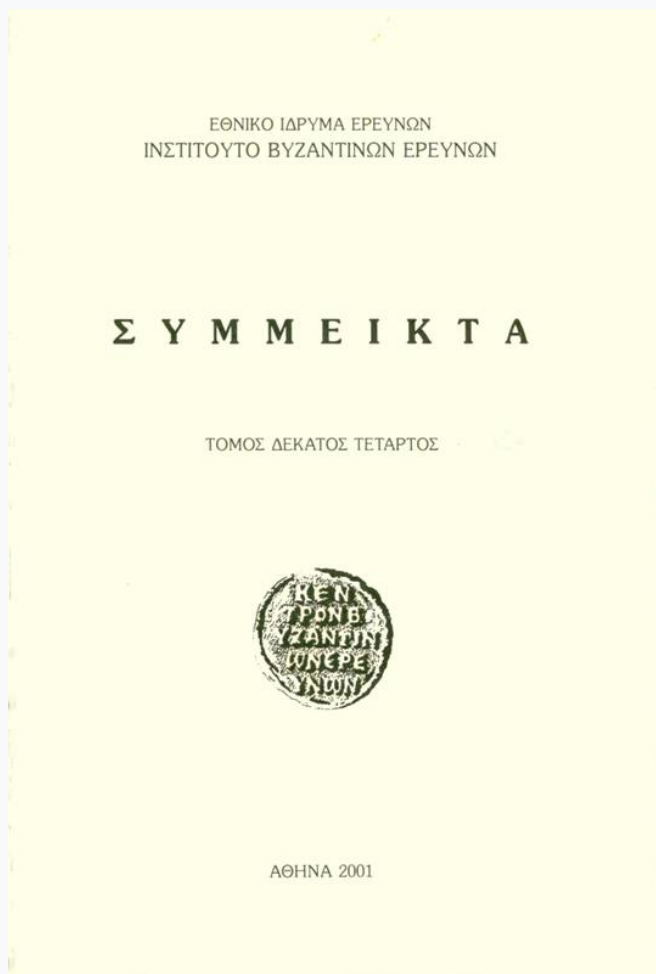

Byzantina Symmeikta

Vol 14 (2001)

SYMMEIKTA 14

Μία περίπτωση εφαρμογής του βυζαντινού θεσμού του άσύλου στην Πελοπόννησο: Ή προσφυγή τών Σλάβων στό ναό του Άγιου Ανδρέα Πατρών

Ηλίας ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, Άννα ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.872](https://doi.org/10.12681/byzsym.872)

Copyright © 2014, Ηλίας ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, Άννα ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ Η., & ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ Ά. (2008). Μία περίπτωση εφαρμογής του βυζαντινού θεσμού του άσύλου στην Πελοπόννησο: Ή προσφυγή τών Σλάβων στό ναό του Άγιου Ανδρέα Πατρών. *Byzantina Symmeikta*, 14, 29–47. <https://doi.org/10.12681/byzsym.872>

ΗΛΙΑΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ - ΑΝΝΑ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΙΑ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΘΕΣΜΟΥ
ΤΟΥ ΑΣΥΛΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ

Ἡ προσφυγή τῶν Σλάβων στό ναό τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Πατρῶν

Τά γεγονότα πού διαδραματίζονται στήν Πελοπόννησο γύρω στίς ἀρχές τοῦ 9ου αἰώνα (περί τό 800), εἶναι γνωστά χάρη σέ μεταγενέστερες πηγές, κυρίως τοῦ 10ου αἰώνα. Μετά ἀπό μία περίοδο, πού χαρακτηρίζεται γενικά ἀπό τήν ἔλλειψη πηγῶν καί τή σπανιότητα τῶν ἀρχαιολογικῶν τεκμηρίων¹, ἀκολουθεῖ μία ἐποχή γιά τήν ὁποία διαθέτουμε περισσότερες καί συγκεκριμένες μαρτυρίες σχετικά μέ τή στρατιωτική καί ἐκκλησιαστική ὀργάνωση, τίς μετακινήσεις τῶν πληθυσμῶν, τίς συγκρούσεις, τήν ἄσκηση τῆς κεντρικῆς καί θεματικῆς ἐξουσίας, τήν καταστολή στάσεων καί ἀποστασιῶν, καθώς καί τήν καθυπόταξη τῶν ἀνυπότακτων καί αὐτοδέσποτων ὀμάδων τοῦ πληθυσμοῦ. Μετά τήν ἐδραίωση τῆς θεματικῆς ἀρχῆς καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξης στήν περιοχή, ὁ αὐτοκράτορας Νικηφόρος Α΄ προχώρησε στήν ἐφαρμογή νέας δημοσιονομικῆς καί οἰκονομικῆς πολιτικῆς, ἐνῶ παράλληλα

1. Τά προβλήματα αὐτῆς τῆς σκοτεινῆς περιόδου στήν Πελοπόννησο ἀναλύονται στίς ἀνακινώσεις τῶν συνεργατῶν τοῦ Προγράμματος τῆς Ἱστορικῆς Γεωγραφίας τοῦ ΙΒΕ/ΕΙΕ, στό πλαίσιο τοῦ Διεθνoῦς Συμποσίου «Οἱ σκοτεινοί αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου», πού πραγματοποιήθηκε στήν Ἀθήνα τό Μάιο τοῦ 1999 (πρακτικά ὑπό ἔκδοση). Πρόκειται γιά τίς ἀνακινώσεις: α) Συμβολή στήν ἐρμηνεία τῶν ἀρχαιολογικῶν τεκμηρίων τῆς Πελοποννήσου κατά τούς σκοτεινοὺς αἰῶνες (Η. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, Βούλα ΚΟΝΤΗ, Ἄννα ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀγγελικὴ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ) καί β) Περί Περιουσίῃ λαοῦ (Η. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ). Βλ. ἐπίσης, Η. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, Ἡ χειροποίητη κεραμικὴ ἀνάμεσα στήν Ἱστορία καί τὴν Ἀρχαιολογία, *Βυζαντικά* 17, 1997, 287-330 καί Βούλα ΚΟΝΤΗ, Μαρτυρίες γιά τήν εἰκονομακική ἔριδα στήν Πελοπόννησο. Προβλήματα καί προσεγγίσεις, *Σύμμεικτα* 13, 1999, 77-95.

φρόντισε για τήν ενίσχυση τοῦ πληθυσμοῦ μέ τή μέθοδο τῶν ἐποικισμῶν². Τά σημαντικά αὐτά μέτρα τοῦ Νικηφόρου, πού θά θεωρηθοῦν καί θά χαρακτηρισθοῦν ὡς *κακώσεις*³, προκάλεσαν κοινωνικές ἀναταράξεις, ἀντιπαραθέσεις καί ἀποστασίες. Τό φαινόμενο εἶναι γενικότερο καί δέν περιορίζεται μόνον στήν Πελοπόννησο, ἀλλά ἀπαντᾷ καί σέ ἄλλα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας, καθῶς ἀντανεκλᾷ τή σύγκρουση μεταξύ τῆς πολιτειακῆς καί ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, δεδομένου ὅτι ἡ νέα δημοσιονομική πολιτική ἀπέβλεπε, ἐκτός τῶν ἄλλων, στόν περιορισμό τῆς ἐγγείου ἐκκλησιαστικῆς καί μοναστηριακῆς ἰδιοκτησίας.

Μέσα στό γενικότερο αὐτό πλαίσιο καί στά ἴδια αὐτά χρόνια, ἡ ἀποστασία τῶν Σλάβων τῆς Ἀχαΐας, πού περιγράφει ἀργότερα ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος καί τήν ὁποία θά ἐξετάσουμε πιό κάτω, πιθανότατα ἀπικεῖ αὐτή τήν κατάσταση καί ἀσφαλῶς ἐγγράφεται στό συγκεκριμένο κοινωνικό κλίμα μιᾶς περιοχῆς, ὅπου συντελοῦνται ριζικές ἀλλαγές καί πραγματοποιοῦνται βαθιές τομές. Ἡ προσφυγή, μάλιστα, τῶν Σλάβων στό ναό τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα κατά τήν καταστολή τῆς ἀποστασίας, ἀλλά κυρίως ἡ εἰδική ἀντιμετώπισή τους ἀπό τήν ἐξουσία, λόγω ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς προσφυγῆς καί μεταμέλειας, θεωροῦμε ὅτι περιγράφουν μιᾶ μορφή ἀσύλου πού ἀξίζει νά διερευνηθεῖ⁴.

Σύμφωνα, λοιπόν, μέ τούς περισσότερους μελετητές τό δίκαιο τοῦ ἀσύλου καθιερώθηκε κατά τρόπο ἐθιμικό⁵. Ἡ πρώτη γνωστή ἀναφορά τοῦ ἀσύλου σέ

2. Γιά τήν ἐποικιστική καί δημοσιονομική πολιτική τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου Α΄, βλ. P. CHARANIS, Nicephorus I, the Savior of Greece from the Slavs (810 A.D.), *Βυζαντινά-Μεταβυζαντινά* V/1, 1946, 75-92 (= Ο ἸΔΙΟΣ, *Studies on the Demography of the Byzantine Empire*, Λονδίνο 1972, ἀρ. XIII), καί P. E. NIAVIS, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (A.D. 802-811)*, Ἀθήνα 1987, 79-91. Βλ. ἐπίσης τίς ἀπόψεις τῆς Αἰκατερίνης ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή Ἱστορία*, τόμ. Β1. 610-867, Ἀθήνα 1981, 165-171. Γιά τήν προτεινόμενη χρονολόγηση τῆς δημιουργίας τοῦ θέματος Πελοποννήσου, βλ. Τ. ΖΙΝΚΟΝΙΣ, The Date of the Creation of the Theme of Peloponnese, *Σύμμεκτα* 13, 1999, 141-155.

3. Ὁ ὅρος *κακώσεις* ἀναφορικά μέ τή δημοσιονομική πολιτική τοῦ Νικηφόρου Α΄ παραδίδεται ἀπό τόν Θεοφάνη, βλ. σχετικά Αἰκατερίνη ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ οἰκονομική καί δημοσιονομική πολιτική τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Α΄, *Τόμος εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου*, Ἀθήνα 1960, 413-431.

4. Τό θέμα τῆς προσφυγῆς τῶν Σλάβων τῆς Πάτρας στό ναό τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα σέ σχέση μέ τό βυζαντινό θεσμό τοῦ ἀσύλου, ἐξετάσαμε ἐν συντομία καί στή μελέτη μας: Καταστολή: μία μορφή ἀνοχῆς στήν Πελοπόννησο τοῦ 9ου καί 10ου αἰῶνα, *Πρακτικά τοῦ Διεθνoῦς Συμποσίου «Ἀνοχή καί καταστολή στός μέσους χρόνους»*, ΙΒΕ/ΕΙΕ, Ἀθήνα 5-7 Νοεμβρίου 1998 (ὑπό ἔκδοσιν). Γιά τό ἴδιο ζήτημα ἀξίζει νά ἀναφερθεῖ ὅτι πολλοί ἱστορικοί κάνουν ἀπλῶς λόγο γιά ἄσυλο, χωρίς νά προχωροῦν σέ περαιτέρω διευκρινήσεις, βλ. π.χ. P. LEMERLE, La Chronique improprement dite de Monemvasie: le contexte historique et légendaire, *REB* 21, 1963, 38.

5. Σπ. Ν. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Ὁ «Ποινάλιος» τοῦ Ἐκλογαδίου. Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τῆς ἐξελιξέως τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἀπό τοῦ *Corpus Iuris Civilis* μέχρι τῶν Βασιλικῶν, Frankfurt am Main 1980, 3 καί σημ. 1. Πρβλ. E. HERMAN, Zum Asylrecht im byzantinischen Reich, *OCP* 1, 1935, 204-238· P. T. D. DE

ἐκκλησιαστική πηγή γίνεται στὸν ἔβδομο κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Σερδικῆς (342/343)⁶. Οἱ νομοθετικές ρυθμίσεις, τῶν ὁποίων σώζεται τὸ κείμενο, ἀρκοῦνται σπὴν εἰσαγωγή κάποιων περιορισμῶν στοῦ δικαίωμα τοῦ ἀσύλου, ἐνῶ ἀργότερα ἐπεκτείνονται καὶ στὸν προσδιορισμὸ τῆς ἔκτασης τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ. Οἱ πρῶτες ποινικές κυρώσεις κατὰ τῶν ὑπαίτιων τῆς παραβίασης τῶν διατάξεων σχετικὰ μὲ τὸ ἄσυλο θεσπίσθηκαν κατὰ τὸν 5ο αἰῶνα⁷. Οἱ ποινές πού προβλέπονται στὶς περιπτώσεις παραβίασης τῶν διατάξεων τοῦ ἀσύλου, εἴτε περιλαμβάνονται στὶς διατάξεις περὶ ἱεροσυλίας, ἀφοῦ κάθε παραβίαση τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀσύλου συνιστᾷ ἔγκλημα ἱεροσυλίας⁸, εἴτε προσδιορίζονται ρητῶς (π.χ. κεφαλικὴ τιμωρία⁹ κ.λπ.). Ὁ συνδυασμὸς τῶν διατάξεων αὐτῶν ἀπέτελεσε τὸ ἰουστινιάνειο σύστημα πού ρύθμιζε τὸν θεσμὸ τοῦ ἀσύλου, καὶ τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζεται τόσο ἀπὸ τάσεις περιορισμοῦ τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ καὶ ἐλέγχου τῆς σχετικῆς πρὸς τὸ ἄσυλο δικαιοδοσίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀργάνων, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀδιαμφισβήτητη προσπάθεια ἐξασφάλισης τῶν δικαιωμάτων τῶν φυγάδων μέσα σὲ ἐπιτρεπτά ὄρια.

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τῶν Ἰσαύρων τὸ δίκαιο τῆς ἀσυλίας ὑπέστη σημαντικότερες τροποποιήσεις σὲ σχέση μὲ τὸ μέχρι τότε ἰσχύον ἰουστινιάνειο δίκαιο. Ἔτσι, ἡ Ἐκλογὴ Γ (17. 1) διαφοροποιεῖται ὡς πρὸς τὶς παλαιότερες διατά-

MARTIN, *Le droit d'asile*, Παρίσι 1939· L. WENGER, *Asylrecht*, *RAC* 1, 1950, 836-844· Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἑλληνικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον*, Ἀθήνα 1965, 294-295· G. GRIFO, *Libertà e uguaglianza in Roma antica*, Ρώμη 1984, 71-89. Βλ. καὶ Σπ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Τὰ περὶ τὴν Ἐρησκείαν ἐγκλήματα εἰς τὰ νομοθετικὰ κείμενα τῶν μέσων βυζαντινῶν χρόνων, *Δίπτυχα* 1, 1979, 181-184· Ο ἸΔΙΟΣ, Οἱ ποινές στοῦ βυζαντινοῦ δίκαιο, *Ἐγκλημα καὶ τιμωρία στὸ Βυζάντιο*, Ἀθήνα 1997, 64-65. Βλ. καὶ Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Τὸ δίκαιο τῆς ἀσυλίας στὰ βυζαντινὰ νομικὰ κείμενα, *Ἐπιτηρίς τοῦ Κέντρου Ἑρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου* 32, 1996, 341-348.

6. Γ. Α. ΡΑΛΛΗΣ - Μ. ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων*, τόμ. 3, Ἀθήνα 1853 (φωτοτ. ἀνατ. 1966), 249: Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλάκις συμβαίνει τινὰς οἴκτου δεομένους, καταφυγεῖν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, διὰ τὰ ἑαυτῶν ἁμαρτήματα εἰς περιορισμὸν ἢ νῆσον καταδικασθέντας, ἢ δ' αὖ πάλιν οἴσθηται ἀποφάσει ἐκδεδομένους, τοῖς τοιούτοις μὴ ἀρνιτέαν εἶναι τὴν βοήθειαν, ἀλλὰ χωρὶς μελλησμοῦ καὶ ἄνευ τοῦ διατάσαι τοῖς τοιούτοις αἰτεῖσθαι συγχώρησιν. Ὁ θεσμὸς τοῦ ἀσύλου τῶν ἐκκλησιῶν προστατεύεται ἀπόλυτα καὶ στοὺς «Νόμους τῶν Ὀμηριῶν», κείμενο πού συντάχθηκε πιθανότατα κατὰ τὸ δευτέρου μισοῦ τοῦ βου αἰ. σπὴ νότια Ἀραβία, βλ. σχετικὰ Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Οἱ «Νόμοι τῶν Ὀμηριῶν». Ἱεραποστολικὴ προσέγγιση καὶ ιστορικὴ-νομικὴ συμβολή*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1994 [Athener Reihe 7], 256-258. Εἶναι δὲ σημαντικό τὸ γεγονός ὅτι στοὺς ὀμηρικὸς νόμους ἡ παραβίαση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀσύλου ἰσοδυναμεῖ μὲ ἔγκλημα καθοσίωσης καὶ ἀντίθετα μὲ τὰ ἀντίστοιχα βυζαντινὰ κείμενα, δὲν προβλέπεται καμία ἀπολύτως ἐξάιρεση οὔτε στοῦ δικαίωμα προσφυγῆς, οὔτε σπὴν ἀπαγόρευση ἀπόσπασης.

7. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Ὁ «Ποινάγιος»*, 3.

8. Γιά τὸ δημόσιο ἔγκλημα τῆς ἱεροσυλίας καὶ τὶς σχετικές ποινές, βλ. Τρωϊανός, ὁ.π., 48-52.

9. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, ὁ.π., 3.

ξεις σε δύο βασικά σημεία, πού ἀφοροῦν τὴν ἔκταση τῶν ἀρμοδιοτήτων Ἐκκλησίας καὶ Κράτους καθὼς καὶ τὶς ἐπιβαλλόμενες ποινές: α) γιὰ πρώτη φορά γίνεται λόγος γιὰ σαφῆ ὑποχρέωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν νὰ παραδίδουν τὸν πρόσφυγα στὰ ἀρμόδια ὄργανα τῆς πολιτείας, ἐφόσον αὐτὰ δώσουν ἐγγυήσεις γιὰ τὴν πῆρση τοῦ νόμου καὶ β) ὁ παραβάτης τῆς διάταξης σχετικὰ μὲ τὸ ἄσυλο, δηλαδὴ αὐτός πού ἀποσπᾷ βίαια τὸν πρόσφυγα ἀπὸ τὸ ναό, τιμωρεῖται ὄχι πιά μὲ τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ μὲ δώδεκα ραβδισμούς¹⁰. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, μοιλονότι δὲν ἀνατράπηκε πλήρως τὸ δίκαιο τοῦ ἀσύλου, ὡστόσο περιορίσθηκε ἡ ἀρμοδιότητα τῆς Ἐκκλησίας σὲ ζωτικούς γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας χώρους, ὅπως ἡ ἀπονομή τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης, ἐνῶ ἡ προστασία τῶν προσφύγων ἀπέβη ὑποτυπώδης¹¹. Ἡ ρύθμιση τῆς Ἐκλογῆς ἐπαναλαμβάνεται στὴν *Ecloge privata aucta* καὶ στὴν *Ecloge ad prochiron mutata*. Στὸ κείμενο τοῦ Ἐκλογαδίου γίνεται προσπάθεια νὰ ἐξυρευθεῖ συμβιβαστικὴ λύση μεταξὺ τῶν ἀντιτιθεμένων συμφερόντων τῆς Πολιτείας νὰ διατηρήσει ἀμείωτη τὴν ποινικὴ δικαιοδοσία τῶν ὀργάνων τῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐξασφαλίσει τὶς κατὰ τὸ δυνατόν περισσότερες ἐγγυήσεις σεβασμοῦ τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀσύλου¹². Διαπιστώνεται, δηλαδὴ, μία προσπάθεια ἐπανόδου στοῦ ἰουστινιάνειο δίκαιο, ἐνῶ ἐγκαταλείπεται ἡ ἐξαιρετικὰ ἥπια ποινικὴ μεταχείριση τῆς παραβίασης τοῦ ἀσύλου, ἀφοῦ γιὰ τοὺς ἐνόχους ἐπανέρχεται ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου: *Ὁ γὰρ τοῦτο μὴ φυλάτιων, ἀλλὰ τὸν πρόσφυγα ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας βίᾳ ἀποσπῶν, ξίφει τιμωρεῖσθω*¹³.

Ἡ ἐξέλιξη στὰ μεταγενέστερα νομικὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων δὲν στερεῖται παλινδρομήσεων. Ἡ σχετικὴ διάταξη στὸν *Πρόχειρο Νόμο*¹⁴, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπανάληψή τῆς στὴν *Εἰσαγωγὴ*¹⁵, ὅπου ἡ βίαιη ἀπόσπαση τοῦ φυγάδος ἐπισύρει τὶς ποινές τοῦ δαρμοῦ, τῆς κουρᾶς καὶ τῆς διαρκοῦς ἐξορίας,

10. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, ὁ.π., 3. Πρβλ. L. BURGMANN, *Ecloge. Das Gesetzbuch Leons III. und Konstantinos* V, Frankfurt am Main 1983 [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, Band 10], 226: *Μηδεὶς τὸν ἐν ἐκκλησίᾳ προσφεύγοντα βίᾳ ἀφαιρεῖσθω, ἀλλὰ τὴν αἰτίαν τοῦ πρόσφυγος δηλοποιεῖτω τῷ ἱερεῖ καὶ παρ' αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀσφαλῶν παραλαμβάνετω τὸν προσφεύγοντα τοῦ νομίμως ζητηθῆναι καὶ διοικηθῆναι τὸ κατ' αὐτὸν κεφάλαιον. εἰ δὲ τις δοκιμάσει χεῖρὶ ἀπὸ ἐκκλησίας πρόσφυγα ἐπάραι τὸν οἰονδίποτε, ὁ τοιοῦτος δώδεκα ἀλλακτὰ λαμβανέτω καὶ τότε κατὰ τὸ πρέπον τὸ τοῦ αὐτοῦ πρόσφυγος ζητεῖσθω κεφάλαιον.*

11. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, ὁ.π., 4.-5.

12. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, ὁ.π., 5.

13. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, ὁ.π., 3, 5.

14. *JGR* 2, 217: *Ὁ τὸν προσφεύγοντα εἰς τὴν ἀγιοτάτην ἐκκλησίαν ἰδίᾳ χρώμενος αὐθεντία ἀποσπάσας δερόμενος καὶ κουρευόμενος διηνεκῶς ἐξοριζέσθω.*

15. *JGR* 2, 360-361, 40. 9. Γιὰ τὸν ὄρο *Εἰσαγωγὴ* ἀντὶ τῆς Ἐπαναγωγῆς, βλ. Σπ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Οἱ πηγές τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου*, Ἀθήνα 1999^ο, 171.

έρμνεύεται ως προσπάθεια αναβίωσης της Ιουστινιάνειας ρύθμισης, ως σαφής κατάργηση της διάταξης της *Ἐκλογῆς* καί σέ κάθε περίπτωση ἐφαρμογῆς ποινῶν αὐστηρότερων ἀπό ἐκεῖνες της *Ἐκλογῆς* καί ἡπιότερων ἀπό ἐκεῖνες τοῦ *Ἐκλογαδίου*¹⁶. Τέλος, στή *Βασιλικά* παρατηρεῖται μερική μόνον ἐπάνοδος στό Ιουστινιάνειο δίκαιο¹⁷. Διαπιστώνεται, γενικά, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐρμήνευσε κατά τέτοιο τρόπο τό δικαίωμα τοῦ ἀσύλου, ὥστε νά ἀποκλείεται κάθε δυνατότητα ἀνάμιξης τῶν πολιτειακῶν ὀργάνων σέ ὄσους ζητοῦσαν ἄσυλο¹⁸. Τό γεγονός αὐτό προκάλεσε τήν ἀντίδραση τῆς πολιτείας καί ὀρισμένων αὐτοκρατόρων, ὅπως π.χ. τοῦ Μανουήλ Κομνηνοῦ, πού προέβλεπε τήν ἀξίωση τῆς τιμωρίας τῶν ἐγκληματιῶν, πού εἶχαν ζητήσει ἄσυλο, μέ ἀποφάσεις πολιτειακῶν δικαιοδοτικῶν ὀργάνων¹⁹. Αὐτές οἱ προσπάθειες φαίνεται ὅτι ἔμειναν χωρίς οὐσιαστικό ἀποτέλεσμα, ὅπως προκύπτει ἀπό τή νομολογία τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων²⁰.

Μέσα στό γενικότερο αὐτό πλαίσιο τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί πολιτειακῶν θεσμικῶν δεδομένων, εἶναι χαρακτηριστική ἡ ἀντίληψη πού ἐπικρατεῖ γύρω ἀπό τήν ἀντιμετώπιση τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀσύλου καί τήν ἀπόλυτη κατίσχυση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἔναντι τῶν πολιτικῶν νόμων στήν Κωνσταντινούπολη τοῦ τέλους τοῦ 8ου καί τῶν ἀρχῶν τοῦ 9ου αἰῶνα, ὅπως προκύπτει ἀπό τό ἐπεισόδιο, πού περιγράφεται στό *Βίο* τοῦ πατριάρχη Ταρασίου (784–806). Κατά τά χρόνια τῆς πατριαρχείας του ὁ Ταράσιος, ὅπως ἀναφέρεται στό *Βίο* του, πού συντάχθηκε ἀπό τό μοναχό Ἰγνάτιο, ἀντιμετώπισε τό θέμα προσφυγῆς καί ἐγκλεισμοῦ στό ναό²¹. Σύμφωνα μέ τή μαρτυρία τοῦ *Βίου*, ἕνας σπαθάριος, τό ὄνομα τοῦ ὁποῦ δέν ἀναφέρεται στό κείμενο, κατηγορήθηκε ὅτι ἔκλεψε μεγάλο χρηματικό ποσό καί γιά τό λόγο αὐτό φυλακίσθηκε. Ὁ κατηγορούμενος διέφυγε, ὅμως, ἀπό τήν προσοχή τῶν δεσμοφυλάκων του, κατόρθωσε νά καταφύγει στό ναό τῆς Ἁγίας Σοφίας καί κρύφθηκε στό χῶρο τοῦ ἱεροῦ, ὅπου παρέμεινε περίτρομος, κρατώντας μέ τά χέρια του τήν ἅγια τράπεζα²². Ὅταν οἱ δεσμοφύλακες τόν ἀνακάλυψαν, καί ἐπειδή δέν μποροῦσαν νά

16. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, ὅ.π., 5.

17. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, ὅ.π., 5.

18. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Οἱ ποινές στό βυζαντινό δίκαιο, 64.

19. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, ὅ.π., 64 καί σημ. 167.

20. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, ὅ.π., 65.

21. I. A. HEIKEL, Ignatii diaconi Vita Tarasii archiepiscopi, *Acta Societatis Scientiarum Fennicae* 17, 1891, 407–408· St. ΕΦΤΗΜΙΑΔΙΣ, *The Life of the Patriarch Tarasios by Ignatios the Deacon (BHG 1698)*, Birmingham 1998, § 34–38. Τό γεγονός ἔλαβε χώρα περί τά τέλη τοῦ 8ου αἰῶνα, πιθανόν στίς ἀρχές τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ αἰῶνα, βλ. ΕΦΤΗΜΙΑΔΙΣ, ὅ.π., 232.

22. *Βίος Ταρασίου*, ἐκδ. HEIKEL, 407 καί ἐκδ. ΕΦΤΗΜΙΑΔΙΣ, 111, § 34: *Καί γάρ ποτέ τις τῶν ἐν τέλει, περιφανείῳ καί δόξῃ καί πλούτῳ κομῶν, ᾧ καί τὸ βασιλικὸν ξίφος ἐν ἀξίας τιμῇ περιέκειτο, πολλῆς ἕνεκα χρημάτων ὀλκῆς δίκας ἀποτιννὺς καί δειναῖς ἐτάσσει καί πικραῖς ἐνεχόμενος καί μηδεμιᾶς*

τόν ἀποσπᾶσουν ἀπό τό ναό μέ ἄλλον τρόπο, ἀπέκλεισαν τήν εἴσοδο, στερώντας τόν πρόσφυγα ἀπό τήν ἱκανοποίηση βασικῶν ἀναγκῶν του, ὅπως τή δυνατότητα διατροφῆς του, ἐλπίζοντας, ἔτσι, ὅτι θά τόν ἐξαντλήσουν καί θά τόν ἀναγκάσουν νά βγεῖ ἀπό τό ναό: *κυκλοῦσι τὸν τοῦ ἀδύτου περίβολον μὴ καιρῶ τροφῆς ὑπανοιγνύντιες τῶ καταδίκῳ τήν εἴσοδον, μὴ τοῖς λοιποῖς ἀναγκαίοις χώραν διδόντες, ὡς ἐνῆν, ἀποχρήσασθαι, ἀλλ' ἐν ἐλπίσιν εἶχον τὴν ἀνάγκην προδότιν γεγονέναι καὶ τοῦτον ἐξωθῆσαι καὶ μὴ βουλόμενον*²³. Ὁ πατριάρχης διαπιστώνοντας τότε ὅτι μέ αὐτόν τόν τρόπο παραβιάζονται οἱ κανόνες σχετικὰ μέ τοὺς ἱερούς χώρους²⁴, ἀποφάσισε νά ἐνδουθεῖ τήν ἱερή στολή καί νά εἰσέλθει στό σημεῖο, ὅπου βρισκόταν ὁ ἱκέτης, στὸν ὁποῖο παρέσχε συνεχῶς τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ συντήρηση καί διατροφή του²⁵. Παρὰ τὴν παρέμβαση τοῦ πατριάρχη, οἱ στρατιῶτες ἔστησαν ἐνέδρα, τὸν συνέλαβαν καί τὸν ἔφεραν στό παλάτι τῶν Ἐλευθερίου. Ἐκεῖ, ὁ πατριάρχης μέ τὴν ἀπειλή ἐπιβολῆς ἐπιτιμίων σέ ὄσους ἐπιχειροῦσαν νά βλάψουν τὸν τῆς ἐκκλησίας ἱκέτην, ἐπέτυχε τελικὰ νά ἀθώώσει καί νά ἐλευθερώσει τὸ σπαθάριο²⁶, καταδεικνύοντας σαφῶς, σύμφωνα μέ τὴν ἀντίληψή του, τὴν ὑπερίσχυση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ νόμου (*κανῶν*) ἔναντι τοῦ πολιτικοῦ (*νόμος*)²⁷.

Λίγα χρόνια μετὰ ἀπὸ αὐτὸ τό συμβάν, στίς ἀρχές τοῦ 9ου αἰώνα, δηλαδή ἐπὶ βασιλείας Νικηφόρου Α΄ καί πιθανόν ἀμέσως μετὰ τὴν πατριαρχεῖα τοῦ Ταρασίου

ἐνδόσεως ἀξιούμενος ἀλλὰ σὺν τούτοις zoφεραῖς εἰρκταῖς ἐγκλειόμενος καὶ πάντοθεν κακουχία στενούμενος, εἰς βυθὸν ἀπογνώσεως ὑπ' ἀθυμίας ἠλαύνετο. Οὗτος νυκτὸς ἀωρίαν ἐπιτηρήσας τοὺς τὴν αὐτοῦ πεπιστευμένους ἐκλαθὼν ἀσφάλειαν ἐπὶ τὸ θεῖον τοῦ ἱεροῦ καταφύγιον ὄρμησε· καὶ δὴ τῶν ἀδύτων ἐνδον γενόμενος, τῶν τῆς σεπτῆς τραπέζης κεράτων ἀπὸ περιφύς σὺν πολλῶ τρόμῳ κατεῖχε καὶ δέματι.

23. *Βίος Ταρασίου*. ἔκδ. HEIKEL, 407· ἔκδ. ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ, 112 § 34.

24. *ὄρωντος τὴν καταφρόνησιν τῶν θεῶν ἁγιασμάτων. Βίος Ταρασίου*. ἔκδ. HEIKEL, 407· ἔκδ. ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ, 113 § 34.

25. *Καὶ τοῦτο οὐχ ἅπαξ καὶ δις τῆς ἡμέρας ἐτέλει, ἀλλ' ὁσάκις ἂν προσεκλήθη εἰς τὴν τοιαύτην διακοιάν ὑπὸ τοῦ δεινῶς κινδυνεύοντος. Βίος Ταρασίου*, ἔκδ. ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ, 113 § 35.

26. *Βίος Ταρασίου*, ἔκδ. ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ, 115 § 37: *Ὁ δὲ βλέπων ἑαυτόν... κλειθροῖς ἐπιτιμίων κοινῇ τοὺς πάντας ἐπέδωκεν ἀναξίους ἀποφήνας τῆς τῶν μυστηρίων Χριστοῦ κοινωνίας, εἰ βλάβη τινὶ τὸν τῆς ἐκκλησίας ἱκέτην αὐστηρᾶ περιβάλοιεν... διὰ λόγων δὲ μόνης ἐρεύνης τὴν περὶ ὧν ἠσχολοῦντο χρημάτων κενώσαντες πλάστιγγα ἐλευθερίαν ὡς ἀνατίψα προσγράψουσι.*

27. *Βίος Ταρασίου*, ἔκδ. ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ, 115-116 § 38: *καὶ δείκνυσιν ἔννομον τὴν τῶν κανόνων ἐν τοῖς κανονικῶς ἰθυνομένοις ἀκριβείαν, τὴν δὲ τῶν νόμων εὐθύτητα ἐν τοῖς νομίμως διεξαγομένοις κανονικῆν ἐπισφράγισην.* Γενικὰ γιὰ τὶς πεποιθήσεις τοῦ πατριάρχη Ταρασίου γύρω ἀπὸ τὸν ἐκκλησιαστικὸν νόμον καί τὴν περιφρούρηση τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀσύλου, βλ. ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ, ὁ.π., 35-38.

(784-806)²⁸, οί Σλάβοι τῆς Ἀχαΐας²⁹, ἀπόστασιν ἐννοήσαντες κατά τόν Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο³⁰, σέ συνεργασία μέ τούς Ἄραβες ἀπό τήν Ἀφρική³¹, πολιορκήσαν τήν πόλη τῶν Πατρῶν, πού περιῆλθε σέ τραγική κατάσταση ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης τροφίμων καί νεροῦ. Μολονότι ἡ ἔρευνα δέν ἔχει ἀκόμη καταλήξει στήν ἀκριβῆ χρονολόγηση τῶν διαδραματιζομένων, παραμένει σίγουρο ὅτι τά γεγονότα ἐξελίχθηκαν τό ἀργότερο κατά τήν πρώτη δεκαετία τοῦ 9ου αἰώνα³². Ἡ θαυματουργή παρέμβαση τοῦ προστάτη τῶν Πατρῶν ἀποστόλου Ἀνδρέα, πού

28. Τά ἐκτωλισσόμενα στήν Πάτρα γεγονότα μετά τήν πολιορκία τῆς ἀπό τούς Σλάβους πιθανότατα συμπίπτουν μέ τά τελευταῖα χρόνια τῆς πατριαρχείας ἡ ἀμέσως μετά τήν πατριαρχία τοῦ Ταρασίου. Στόν Ταράσιο ἀναφέρεται σαφῶς τό *Χρονικό τῆς Μονεμβασίας: πατριαρχοῦντος ἔτι Ταρασίου τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν*. βλ. LEMERLE, *La Chronique*, 10, καί O. KRESTEN, *Zur Echtheit des Sigillion des Kaisers Nikephoros I. für Patras, Römische Historische Mitteilungen* 19, 1977, 50-51. Βλ. καί πύ κάτω, σημείωση 32.

29. *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν: Constantine Porphyrogenitus, De Administrando Imperio*, ἔκδ. G. MORAVCSIK - R. J. H. JENKINS, *Dumbarton Oaks* 1967 (CFHB 1), 230: *τὴν τε ἔφοδον τῶν Σκλαβήνων καὶ τὴν προνομὴν καὶ αἰχμαλωσίαν καὶ ἀφανισμόν καὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τὰλλα δεινά, ὅσα καταδραμόντες ἐποίησαν εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀχαΐας. Μέ τὴν ἔκφραση εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀχαΐας ὁ Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος πιθανότατα ἀναφέρεται ὄχι στήν ἐπαρχία Ἀχαΐας, ἀλλὰ στήν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ τῆς Κάτω Ἀχαΐας (ἀρχαίας Δύμης), πού βρίσκεται στά δυτικά τῆς Πάτρας καί διατήρησε μέχρι σήμερα τὴν ἴδια ὄνομασία. Βλ. σχετικά Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *St Andrew, Joseph the Hymnographer, and the Slavs of Patras*, στο: J. O. ROSENQVIST (ἔκδ.), *Λειμῶν. Studies Presented to Lennart Rydén on his Sixty-Fifth Birthday*, Uppsala 1996, 71. Πρβλ. καί J. NESBITT and Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, τόμ. 2. *South of the Balkans, the Islands, South of Asia Minor*, *Dumbarton Oaks* 1994, 77 καί ἀρ. 23.1.*

30. *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν*, 228. Εἶναι σημαντικό, ὅτι τό κείμενο τοῦ Πορφυρογέννητου κάνει λόγο γιά ἀπόστασιν ἐννοήσαντες, δηλ. γιά ἀπόπειρα ἐπανάστασης τῶν Σλάβων κατά τῆς ἔννομης βυζαντινῆς ἀρχῆς, πράγμα πού ἄλλωστε προκύπτει καί ἀπό τίς κυρώσεις πού ἐπιβλήθηκαν στοὺς ἠττημένους, βλ. KRESTEN *Zur Echtheit*, 54 σημ. 124b· ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, 371 καί σημ. 4, 372. Ἀπόκχος τῶν γεγονότων αὐτῶν ὑπάρχει σέ κανόνα πού συνέθεσε ὁ Ἰωσήφ Ὑμνογράφος πρὸς τιμὴν τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέα καί πιθανότατα γιά χάρη τοῦ λαοῦ καί τοῦ κλήρου τῆς πόλης τῶν Πατρῶν, πολὺ πρὶν ἀπὸ τό θάνατό του (883 ἢ 886) καί μᾶλλον μεταξύ τοῦ 840-842, βλ. σχετικά ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *St Andrew*, 71-78. Ὁ κανόνας αὐτός, ἂν καί συνετέθη, σύμφωνα μέ ὅσα ἀναφέρθηκαν, μετά τά γεγονότα τοῦ 805 πού περιγράφει ὁ Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, θά μπορούσε νά ἀπικεῖ παρά τόν κοινὸ τόπο τὴν ἀντίληψη γιά τὴν θαυματουργὴ δρᾶση τοῦ ἀποστόλου ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλης ἀπὸ τούς βαρβάρους: *Λιμένα σε σωτηρίας εὐρόντες, ἀπόστολε, εὐχαῖς σου ρυσθεῖμεν ζάλης παθῶν τε καὶ θλίψεων καὶ ἐπαναστάσεως τῶν ἀνημέρων βαρβάρων, ἀξιάγαστε*, βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *St Andrew*, 74.

31. Γιά τό πρόβλημα τῶν Ἀράβων ἀπὸ τήν Ἀφρική, βλ. ΖΙΝΚΟΝΙĆ, *The Date of the Creation of the Theme of Peloponnese*, 154 καί σημ. 65.

32. Τά γεγονότα αὐτά διαδραματίστηκαν πιθανότατα τό 805, βλ. σχετικά ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *St Andrew*, 72. Γιά τά προβλήματα γενικά τῆς χρονολόγησης, βλ. K. BELKE, *Einige Überlegungen zum Sigillion Kaiser Nikephoros I. für Patrai*, *JÖB* 46, 1996, 81-96. Βλ. καί ΖΙΝΚΟΝΙĆ, ὁ.π., 154 καί σημ. 65.

καταδίωξε τούς πολιορκητές, είχε ως αποτέλεσμα τή νικηφόρα επίθεση τῶν κατοίκων κατά τῶν Σλάβων. Ἔτσι, μετά τήν ἀποτυχημένη πολυήμερη προσπάθειά τους νά καταλάβουν τήν πόλη, οἱ ἠττημένοι Σλάβοι προσέφυγαν τρομοκρατημένοι στό ναό τοῦ πολιούχου: *Οἱ δὲ βάρβαροι ἰδόντες καὶ καταπλαγέντες καὶ ἔκθαμβοι γεγονότες ἐπὶ τῇ κατ' αὐτῶν κραταιᾷ ἐπελεύσει τοῦ ἀπιτήτου... ἐταράχθησαν, ἐσαλεύθησαν, τρόμος ἐπελάβετο αὐτούς, καὶ προσέφυγον εἰς τὸν πάνσεπτον ναὸν αὐτοῦ*³³, σέ μία ὕστατη προσπάθεια σωτηρίας καὶ θαυματουργοῦ φωτισμοῦ τους: *ὡς καὶ αὐτούς τούς βαρβάρους αἰσθέσθαι τὴν τοῦ ἀποστόλου πρὸς ἡμᾶς ἐπισκοπὴν καὶ συμμαχίαν, καὶ διὰ τοῦτο προσφυγεῖν αὐτούς εἰς τὸν σεβάσμιον ναὸν αὐτοῦ*³⁴.

Ἡ προσφυγή τῶν ἠττημένων στό ναό, κάτω ἀπὸ τὴν συνθήκες πού ἔγινε, καὶ κυρίως ἡ ἀνοχή καὶ ἡ μέριμνα, πού ἐπέδειξε σπὴ συνέχεια πρὸς αὐτούς ἀρχικά ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἀκολουθῶς ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, θεωροῦμε ὅτι ὑποδεικνύει μιὰ σαφῆ περίπτωση ἐφαρμογῆς τοῦ βυζαντινοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀσύλου. Σπὴν ἀφήγηση τῶν γεγονότων παρατίθενται, βέβαια, πολλὰ ἀγιολογικὰ καὶ θαυματουργικὰ στοιχεῖα καὶ συμφραζόμενα, πού ὡς κοινοὶ τόποι ἐπαναλαμβάνονται καὶ σέ ἄλλες περιπτώσεις ἐκχριστιανισμοῦ καὶ μετανοίας πληθυσμῶν. Ἀπὸ τὸν κορμό, ὡστόσο, τῆς ἀφήγησης γίνεται σαφές ὅτι ἡ προσφυγή τῶν τρομοκρατημένων Σλάβων στό ναό τοῦ προστάτη τῆς πόλης πρέπει νά ἐξετασθεῖ, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὡς μιὰ περίπτωση ὁμαδικοῦ ἀσύλου. Εἶναι ἐνδιαφέρον, ἐξάλλου, νά ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ ὁρολογία πού χρησιμοποιοῦται σπὴ σχετικὴ ἐξιστόρηση τοῦ Πορφυρογέννητου (*προσέφυγον εἰς τὸν πάνσεπτον ναὸν αὐτοῦ [...] προσφυγεῖν αὐτούς εἰς τὸν σεβάσμιον ναὸν αὐτοῦ*), ἡ ὁποία πιθανότατα ὑπῆρχε καὶ στό σιγίλλιο τοῦ Νικηφόρου Α' ³⁵, ἀπικεῖ, πιστεύουμε, ἄμεσα προπαρασκευαστικὲς νομοθετικὲς ρυθμίσεις γιὰ τὸ δίκαιο τῆς ἀσυλίας³⁶.

Ὁ θεσμός τοῦ ἀσύλου, καθόσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, δέν ἔχει ἐξετασθεῖ σέ σχέση μέ τήν ἀφιέρωση τῶν Σλάβων σπὴ μητρόπολη Πατρῶν. Μετά, μάλιστα, ἀπὸ πράξεις ὅπως *ἀπόστασις, προνομή, αἰχμαλωσία, ἀφανισμός, λεηλασία, ἀρπαγή, πολιορκία κάστρου*, ἀπὸ κοινοῦ μέ τούς Ἀφρικανούς Σαρακηνούς, δηλαδή ἐνέρ-

33. *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν*, 228-230.

34. *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν*, 230.

35. Γιὰ τὸ σιγίλλιο τοῦ Νικηφόρου Α', τὸ περιεχόμενο καὶ τὴ χρονολόγησή του, βλ. KRESTEN, Zur Echtheit, 15 κ.έ., 47 κ.έ.

36. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Ὁ «Ποινάλιος», 3: *Μηδεὶς τὸν ἐν ἐκκλησίᾳ προσφεύγοντα βία ἀφαιρέσθω, ἀλλὰ τὴν αἰτίαν τοῦ πρόσφυγος κατάδηλον ποιείτω τῷ ἱερεῖ καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβανέτω τὸν πρόσφυγοντα μετὰ τῶν ἀσφαλῶν τοῦ νομίμως ζητηθῆναι καὶ διοικηθῆναι τὸ κατ' αὐτὸν κεφάλαιον. Ὁ γὰρ τοῦτο μὴ φυλάττων, ἀλλὰ τὸν πρόσφυγα ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας βία ἀποσιπῶν, ξίφει τιμωρεῖσθω.*

γεις πού επισύρουν τις βαρύτερες των ποινών³⁷, ή προσφυγή των βαρβάρων στο ναό και ή προστασιή τους στή μητρόπολη επιτρέπει και διευκολύνει μία μακρά περίοδο ειδικής μεταχείρισης των Σλάβων τής περιοχής. Ταυτόχρονα, αποτελεί τήν πρώτη μαρτυρημένη ομαδική ασυλία και ειδική προστασία πληθυσμών στή μεσοβυζαντινή Πελοπόννησο. Παρά ταῦτα, από κανένα στοιχείο τής αφήγησης του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου δέν προκύπτει ή ταυτότητα τής θρησκείας των προσφύγων στο ναό. Μόνον ό επαναλαμβανόμενος χαρακτηρισμός τους ως *βαρβάρων* μάς επιτρέπει νά υποθέσουμε ότι πρόκειται μάλλον περί αλλοθρησκών, οι οποίοι βλέποντας τήν παρέμβαση του αποστόλου Ἀνδρέα υπέρ των γηγενών, προσφεύγουν στο ναό και, τελικά, προστατεύονται από τό ἄσυλο. Ἐπειδή, ὡστόσο, τό κείμενο παραμένει ἀσαφές και ἀόριστο ὡς πρὸς τή θρησκευτική ταυτότητα των προσφύγων, μπορεί, πρὸς τό παρόν τουλάχιστον, νά διατυπωθεῖ τό ἐνδεχόμενο οι προσφυγόντες στο ναό του αποστόλου Ἀνδρέα νά ἦταν Σλάβοι ἐκχριστιανισμένοι³⁸, ἀλλά μί ἐπαρκῶς ἀφομοιωμένοι, οι οποίοι ἀποστατοῦν σέ δεδομένη εὐκαιρία.

Ἄξιζει στο σημείο αὐτό νά υπογραμμισθεῖ ή προσπάθεια πού κατέβαλαν τόσο ή Ἐκκλησία ὅσο και ή Πολιτεία ὥστε νά ἐξεύρουν σέ αὐτή τήν κρίσιμη περίοδο μία συμβιβαστική λύση, ἀνάμεσα στήν ποινική δικαιοδοσία των ὀργάνων τής μίας και τις ἐγγυήσεις πού ἀπαιτοῦσε γιά τό σεβασμό του θεσμοῦ ή ἄλλη. Οι προσφυγόντες στήν ἐκκλησία σλάβοι στασιαστές ἔτυχαν, παρά τό ἀξιόποιο των πράξεων τους, μίας ειδικής συμβιβαστικής μεταχείρισης, ὅπως θά ἐκτεθεῖ στή συνέχεια. Ἡ

37. Γιά τις ποινές τις ὁποῖες ἐπισύρει ή ἀπόστασις (ἀποστασία) και οι συνακόλουθες πράξεις, πού στήν περίπτωση αὐτή συνιστοῦν ἐγκλημα καθοσίωσης, βλ. Καλλιόπη ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Καθοσίωσις και τυραννίς κατά τούς μέσους βυζαντινούς χρόνους. Μακεδονική δυναστεία (867-1056)*, Ἀθήνα 1981, 157-176· KRESTEN Zur Echtheit, 54 σημ. 124b.

38. Ἡ παρουσία ἐκχριστιανισμένων Σλάβων στήν Πελοπόννησο, ἤδη από τά μέσα του 7ου αἰώνα, πιθανολογεῖται και από μία σειρά χριστιανικῶν ταφῶν μέ χειροποίητα κτερίσματα και ἄλλα ἀντικείμενα στήν Κόρινθο, στήν Ἁγία Τριάδα και στήν ταφή του νεκροταφείου τής πρωτοβυζαντινῆς Μεσσήνης, βλ. Η. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, Ναταλία ΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Ἡ πρωτοβυζαντινή Μεσσήνη (5ος-7ος αἰώνας) και προβλήματα τής χειροποίητης κεραμικής στήν Πελοπόννησο, *Σύμμεικτα* 11, 1997, 241-251, 286. Ἐνδέχεται, ἀκόμη, οι προσφεύγοντες νά εἶναι αλλόθρησκοι Σλάβοι, οι οποίοι λόγω μακρῆς συμβίωσης μέ Χριστιανούς και ἀφοῦ ἔγιναν μάρτυρες τής θαυματουργῆς ἐπέμβασης του πολιούχου τής πόλης των Πατρῶν, φωτίζονται, μεταστρέφονται και ἐντρομοι προσφεύγουν στο ναό, ζητώντας τήν προστασία και ἔχοντας πάρει τήν ἀπόφαση νά ἐκχριστιανισθοῦν. Ὁ ἐκχριστιανισμός τους θά ἀποτελέσει, στήν περίπτωση αὐτή, πιθανότατα, ὄρο και προϋπόθεση γιά τήν ἐφαρμογή του θεσμοῦ του ἄσυλου. Παράλληλα, ή τοπική ἐκκλησία ὡς τιμωρία γιά τις παράνομες πράξεις τους ἐπέβαλε τήν ἀφιέρωσή τους στή μητρόπολη, πού συνεπαγόταν οικονομικές ὑποχρεώσεις (δῶπος π.χ. σίτηση των στρατιγῶν, πρέσβων κ.λπ.), πού μέχρι τότε βάρυναν τή μητρόπολη Πατρῶν ἢ τά μοναστήρια πού ὑπάγονταν στήν δικαιοδοσία τής.

ειδική μεταχείριση συνίσταται ακριβώς στο γεγονός ότι, παρά την απόπειρα αποστασίας κατά της έννομης βυζαντινής αρχής, απόπειρα που συνοδεύθηκε από αξιόποινες ενέργειες, όπως *ἔφοδος*, *προνομή*, *αἰχμαλωσία*, *ἀφανισμός*, *λεηλασία*, *δεινά*, *πολιορκία*, *ἐπίθεσις*, που περιορίζουν ή αναιρούν τις προϋποθέσεις σεβασμοῦ τοῦ ἀσύλου³⁹, ὁ θεσμός ἐφαρμόσθηκε πλήρως, μέ την ἐπιβολή κάποιων περιορισμῶν καί κυρώσεων οἰκονομικοῦ χαρακτήρα.

Ἐς σημειωθεῖ ἐδῶ καί ἡ οἰκονομική διάσταση, πού γενικότερα ἐμπεριέχεται στό θεσμό τοῦ ἀσύλου τόσο στό Βυζάντιο, ὅσο καί στή Δύση⁴⁰. Ἀπό ἐπιγραφές τοῦ 5ου καί 6ου αἰώνα, πού ἔχουν βρεθεῖ στή Συρία καί στή Μικρά Ἀσία, προκύπτει ὅτι προσδιορίζονται ἐπί τοῦ ἐδάφους τόσο τά ὅρια ὅσο καί οἱ *ὄροι ἀσυλίας*, δηλαδή ὁ χώρος ἐντός τοῦ ὁποίου ἀσκεῖται καί ἐφαρμόζεται τό δίκαιο τοῦ ἀσύλου,

39. Στή βυζαντινή νομοθεσία, τό ἄσυλο παρέχεται μέ ὄρους καί προϋποθέσεις, ἀφοῦ δέν προστατεύει τούς ἔνοπλους πρόσφυγες, τούς μοικούς, τούς φονεῖς, τούς παρθενοφθόρους, τούς ταραχοποιούς, ἢ ὅσους δέν σέβονταν πίν ἱερότητα τοῦ χώρου: ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Τά περί πίν θρησκείαν ἐγκλήματα*, 181-184 καί ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Οἱ «Νόμοι των Ομηριῶν»*, 257 καί σημ. 110. Συγκεκριμένα, σύμφωνα μέ τό ἰουστινιάνειο δίκαιο, ἐξαιροῦνται ἀπό πίν προστασία τοῦ ἀσύλου ὅσοι ἔχουν διαπράξει ἐκούσιο φόνο. Παρά ταῦτα, ἡ ἐκκλησία ἐρμήνευσε κατά τέτοιο τρόπο τό δικαίωμα τοῦ ἀσύλου, ὥστε νά ἀποκλείσει κάθε δυνατότητα ἀνάμιξης τῶν πολιτειακῶν ὀργάνων σέ ὅσους ζητοῦσαν ἄσυλο, βλ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Οἱ ποινές στό βυζαντινό δίκαιο*, 63-64. Ἔτσι, ἐδραιώθηκε μιά μακρά ἐκκλησιαστική παράδοση, ἡ ὁποία περιβάλλει μέ ἄκρα ἐπιείκεια τόν ἐκούσιο φονέα, ὁ ὁποῖος προσφεύγει στό ναό ἔχοντας μετανοήσει γιά τίς πράξεις του. Αὐτό ἀκριβῶς τό πνεῦμα διακρίνεται στό περιεχόμενο τοῦ κειμένου τοῦ Ἀρέθα γύρω ἀπό τό ἄσυλο: *εἰ δέ βαρῦ καί ἀσύγγνωστον τό κακόν, ἀλλ' οὖν καί οὕτως τυγχανέτω φειδῶς ὁ ὑπόδικος, ἀλλά μὴ κατ' ἀξίαν ὧν παρηνόμησεν ἐπιμετρεῖσθω τῷ ταλαιπώρῳ τό πρόστιμον πρὸς τό κουφότερον δέ καί ἐπιεικότερον ἄνθ' ὧν ἰκετεύων ὤφθη Θεῷ, εἴτε ἱεραῖς ὑποτιμήσεσι κατὰ τό σφοδρόν ἐκδιδόμενος, εἴτε καί δημοσίαις ζημιώσεσι καί φυγαδείαις ὑπεκκείμενος ἄν πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου τό ἐγκλημα διευθύνωτο. Ἡ τίς ἡ περισσεῖα Θεοῦ καί ἀνθρώπων, εἰ φίλοις ἐσθ' ὅτε τούς ὑπευθύνους ἡμῖν ἀπολύομεν, ἢ καί τοῖς μέγιστα δυναμένοις, Θεὸν δέ μηδὲ καθ' ἑαυτοῦς τινα λογίζομεθα*: βλ. Κ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, Ἀνέκδοτος περί ἀσυλίας ἐπιστολή τοῦ Ἀρέθα πρὸς Λέοντα τόν Σοφόν, *Πελοποννησιακά* 5, 1962, 8, 35-43. Βλ. σχετικὰ καί Patricia KARLIN-HAYTER, *Arethas et le droit d'asile. A propos d'un article récent*, *Byzantion* 34, 1964, 613-617 (Ἡ ἴδια, *Studies in Byzantine Political History*, Λονδίνο 1981, ἀρ. VII). Γιά πίν ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀσύλου καί στίς περιπτώσεις ἐκούσιων φονεῶν, βλ. JGR, τόμ. 1, 232-235, Νεαρά XI Κωνσταντίνου Ζ' (πρβλ. F. DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*. 1. Teil: *Regesten von 565-1025*, Μόναχο-Βερολίνο 1923, ἀρ. 677).

40. Ὁ θεσμός τοῦ ἀσύλου ἰσχυροποιεῖται ἰδιαίτερα στή Δύση ἀπό τό 10ο αἰώνα καί ἐξῆς, λόγω τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν πού ἐπικρατοῦν ἐκεῖ, βλ. σχετικὰ Ν. Ε. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, *Ἱστορία της μεσαιωνικῆς Δύσης (5ος-11ος αι.)*, Ἀθήνα 1996, 180-181, 418. Ο ἴδιος, *Το ἄσυλο καί το δικαίωμα στο ἄσυλο στή μεσαιωνικὴ Δύση, Ἐπτά Ημέρες ἐφημ. Καθημερινή*, φύλλο 14 Ἰανουαρίου 2000, 14-17.

41. Γιά τούς ὄρους ἀσυλίας βλ. Evelyne PATLAGEAN, *Pauvreté économique et pauvreté sociale à*

πού παραχωρείται από τον ίδιο τον αυτοκράτορα⁴¹. Πιστεύεται, μάλιστα, ότι χάρη στο θεσμό του μοναστηριακού ασύλου και τα τοπογραφικά όρια της ασυλίας, αναπτύσσεται ο μοναχισμός και η ξεγγειος ιδιοκτησία της περιοχής της Βιθυνίας, πράγμα που θεωρούμε ότι ισχύει και για την Πελοπόννησο με την προσαφίερωση και τα σιγίλλια υπέρ των νέων εγκαθιδρυμάτων και μητροπόλεων κατά τον 9ο αιώνα.

Ἡ ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ τοῦ ασύλου σπὴν περίπτωση τῶν ἡττημένων Σλάβων τῆς Ἀχαΐας, θεωροῦμε ὅτι πραγματοποιεῖται κυρίως γιὰ οἰκονομικούς λόγους. Ἡ οἰκονομική διάσταση σπὴν ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ ἐν προκειμένῳ προκύπτει ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα πού διαθέτουμε γιὰ τοὺς Σλάβους τῆς περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ τίς

Byzance 4e-7e siècles, Mouton-Paris-La Haye 1977, 330-333, ἡ ὁποία παραθέτει καὶ πίνακα τῶν ἐπιγραφικῶν αὐτῶν κειμένων. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα σὲ σχέση μὲ τὰ ἐπιγραφικά κείμενα, βλ. L. WENGER, "Οροι ασυλίας", *Philologus* 86, 1931, 427-454. Οἱ ὅροι ασυλίας τόσο τῶν εὐκτρίων, ὅσο καὶ τῶν μοναστηρίων, πού δὲν ἀποτελοῦν ἐκκλησίες μὲ πὴ σαφῆ σημασία τοῦ ὄρου, κορηγοῦνται μὲ αὐτοκρατορικό διάταγμα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἐπιγραφικό εὑρημα, πού φυλάσσεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου, βλ. A. DAIN - Germaine ROUILLARD, Une inscription relative au droit d'asile, conservée au Louvre, *Byzantion* 5, 1929-1930, 315-326. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφή, ὁ Ἀναστάσιος, πρεσβύτερος τοῦ εὐκτρίου τῆς μάρτυρος Εἰρήνης στὸ κοριό Χεδάρων τῆς Παράλιας Φοινίκης, ζητᾷ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Τιβέριο Α' (578-582), θεσπίσαι ὄρους ασυλίας παρασχεθῆναι. [τῶ εἰρημένῳ εὐκτρίῳ οἴκῳ δ]ιὰ τοῦ....τῆς εἰρημένης πόλεως ἐπισκό(που), δηλ. ζητᾷ τὸν ἐπίσημο προσδιορισμὸ τῶν τοπικῶν ὁρίων ἄσκησης τοῦ δικαιώματος τῆς ασυλίας. Ἀπόλυτα σχετικό εἶναι τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ Βίο τοῦ Θεοδώρου Συκεῶτη, ὅπου ὑπάρχει σαφῆς ἀναφορά γιὰ τὴν ὀριοθέτηση τῆς ασυλίας, βλ. A.-J. FESTUGIERE, *Vie de Théodore de Sykéon*. 1. *Texte grec*, Βρυξέλλες 1970 [Subs. Hag. 48], 69-70, § 82: ὁ τε βασιλεὺς (= Μαυρίκιος) καὶ ἡ αὐγουστα καὶ ὄλον τὸ κουβούκλιον, καὶ μεγάλην τιμὴν ἀπένεμον αὐτῶ, ὅθεν καὶ περιώρισαν τὰ μοναστήρια αὐτοῦ ὄρους ασυλίας δι' οἰκείας αὐτῶν θείας κελεύσεως. Βλ. ο ἴδιος, *Vie de Théodore de Sykéon*. 2. *Traduction, Commentaire et appendice*, Βρυξέλλες 1970 [Subs. Hag. 48], 225. Μὲ τὴ λέξη ὄρος δηλώνονται στὰ βυζαντινά κείμενα τὰ ὄρια τῆς πόλης, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἐνοριῶν, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ ἐπιγραφή τοῦ 7ου-8ου αἰῶνα, πού βρέθηκε στὸ Ἡράκλειο Κρήτης, "Οροι τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησί[ας] βλ. σχετικά A. C. BANDY (ΜΠΕΝΤΗΣ), *Χριστιανικὰ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἑλλάδος*, *The Greek Christian Inscriptions of Crete*, τόμ. I, μέρος Α': Δ'-Θ' αἰ. μ.Χ., Ἀθήνα 1970, 89-90, ἀρ. 61. Ἐπίσης, σχετικά μὲ τίς ποικίλες σημασίες τῆς λέξης στὶς ἐπιγραφές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, βλ. H. GREGOIRE, *Recueil des Inscriptions grecques d'Asie Mineure*, Fasc. I, Ἄμστερνταμ 1968, ἀρ. 27, 28, 61β, 86-89. Τέλος, σὲ δυσαναγνώστη ἐπιγραφή τοῦ 6ου αἰῶνα πού βρέθηκε στὰ βόρεια τοῦ Ἀσκληπείου τῆς Μεσσήνης, ἀναγράφεται: + ὄρος Ἀνανίου πρ(εσβυτέρου)... καὶ πιθανότατα ἀναφέρεται σπὴν ὀροθεσία τῆς περιουσίας τοῦ πρεσβυτέρου, βλ. σχετικά Βούλα ΜΠΑΡΔΑΝΗ, Παλαιοχριστιανικὲς ἐπιγραφές Μεσσήνης, *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου γιὰ τὴν ἀρχαία Μεσσήνη καὶ Ὀλυμπία*, Ἀστικός καὶ ἀγροτικός κῶρος, ΙΒΕ/ΕΙΕ, Ἀθήνα 1998, (ὑπὸ ἔκδοσιν). Βλ. ἐπίσης, Χ. ΠΕΝΝΑΣ, *Μελέτη μεσοβυζαντινῆς γλυπτικῆς. Νάξος-Πάρος*, Ἀθήνα 2000, 16 ἀρ. 19 (ἀναφέρονται σὲ ἐπιγραφή τὰ ὄρια καὶ ἡ ἐπικράτεια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ σπὴ Νάξο).

42. Βλ. σχετικά Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *The Medieval Via Egnatia*, στὸ Elizabeth ZACHARIADOU (ἐκδ.),

γαιοστρατηγικές συνθήκες που διαμορφώνονται σε αυτήν στις αρχές του 9ου αιώνα. Ήδη μετά από τις σλαβικές επιδρομές του 7ου αιώνα, ένα μεγάλο τμήμα της κύριας οδικής αρτηρίας, που συνέδεε την Ίταλία με την Κωνσταντινούπολη, ή Έγνατία οδός, δεν αποτελούσε πλέον τον ασφαλέστερο δρόμο μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Συγκεκριμένα, το δυτικό τμήμα της Έγνατίας οδοῦ, δυτικά της Θεσσαλονίκης, δεν βρισκόταν υπό τον έλεγχο των Βυζαντινών και ως εκ τούτου δεν έθεωρεῖτο πλέον ασφαλής⁴². Κάτω από τις συνθήκες αυτές, ενισχύθηκε σημαντικά η σημασία του ασφαλούς θαλάσσιου δρόμου, που οδηγούσε από την Ίταλία στην Πάτρα και από εκεί, μέσω του βόρειου οδικού άξονα της Πελοποννήσου, κατέληγε στην Κόρινθο, στη Θεσσαλονίκη και στην Κωνσταντινούπολη. Το λιμάνι και η πόλη της Πάτρας αποκτούν ξεχωριστή σημασία και γίνονται βασικός σταθμός υποδοχής και προώθησης εμπορών, ταξιδιωτών, μοναχών, αλλά και κρατικών αξιωματούχων προς την Κωνσταντινούπολη και τη Μικρά Ασία⁴³. Αυτό προκύπτει άμεσα και από τα άγιολογικά κείμενα της εποχής, όπου γίνεται σαφής αναφορά στη συχνότερη χρήση αυτού του θαλάσσιου και μεσόγειου οδικού άξονα⁴⁴. Άλλωστε, η προαγωγή της Πάτρας σε μητροπολιτική έδρα στις αρχές του 9ου αιώνα, συνδέεται άμεσα με τη γαιοπολιτική και στρατηγική σημασία, που αποκτά η πόλη και' αυτή ακριβώς την περίοδο.

Μέσα στα πλαίσια αυτά, οι υποχρεώσεις της μητρόπολης Πατρών και των μοναστηριών της δικαιοδοσίας της για τη συντήρηση των πολυάριθμων στρατηγών, των πρέσβων και των βασιλικών απεσταλμένων, πρέπει να ήταν αρκετά σημαντικές από οικονομική άποψη. Πρόκειται για τα *επιδημτικά* ή την *υποδοχή*, οικονομική δηλαδή υποχρέωση, που συνδέεται με την παροχή φιλοξενίας και διατροφής προς τους αξιωματούχους ή τους στρατιώτες, οι οποίοι περνούσαν ή σταματούσαν

The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699), Halcyon Days in Crete II. A Symposium held in Rethymnon 9-11 January 1994, Ρέθυμνο 1996, 9-12. Βλ. επίσης, Ι. ΔΙΜΙΤΡΟΥΚΑΣ, *Reisen und Verkehr im byzantinischen Reich vom Anfang des 6. bis zur Mitte des 11. Jhrs*, τόμ. Ι, Αθήνα 1997, 341-356. Πρβλ. Μαρία ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, Το οδικό δίκτυο της χερσονήσου του Αίμου και η σημασία του κατά τους Μέσους Χρόνους. Γενικές επιστημονικές και προτάσεις έρευνας, στο *Ιστορική Γεωγραφία. Δρόμοι και κόμβοι της Βαλκανικής από την αρχαιότητα στην ενιαία Ευρώπη*, Θεσσαλονίκη 1998, 156.

43. Δ. ΓΚΑΓΚΤΖΗΣ-Μαρία ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ-Άγγελική ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, Πελοπόννησος και Νότια Ιταλία: σταθμοί επικοινωνίας στη μέση βυζαντινή περίοδο, *Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συμποσίου «Η επικοινωνία στο Βυζάντιο»*, ΚΒΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1993, 473-476.

44. Για τους μοναχούς που φθάνουν από την Ίταλία στην Πάτρα και από εκεί σε άλλα σημεία της Πελοποννήσου ή του έλλαδικού χώρου, βλ. Άννα ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Ο άσκητισμός στην Πελοπόννησο κατά τη μέση βυζαντινή περίοδο*, Αθήνα 1994, 28 κ.έ.

45. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ *Fiscalité et exemption fiscale à Byzance (IXe-XIe s.)*, Αθήνα 1996, 91-97.

σέ μία περιοχή για κάποιο χρονικό διάστημα⁴⁵. Σύμφωνα με τό κείμενο του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, μετά τήν προσφυγή τών ήττημένων Σλάβων στό ναό του Ἁγίου Ἀνδρέα καί τήν προσαφέρωση στή μητρόπολη τών ἴδιων καί τών συγγενῶν τους, καθώς καί ὅλης τῆς περιουσίας τους (τούς πολεμίους μετὰ πάσης τῆς φαμίλιας καί συγγενείας καί πάντων τῶν προσηκόντων αὐτοῖς, ἔτι δέ καί πάσης τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν⁴⁶), ἀναλαμβάνουν ὡς ὑποχρέωση τί σίτηση καί διατροφή τῶν πρεσβευτῶν καί βασιλικῶν ἀπεσταλμένων, πού θά καταφθάνουν στό ἐξῆς στήν πόλη (*Ἔκτοτε δὲ οἱ ἀφορισθέντες Σκλαβῆνοι ἐν τῇ μητροπόλει καί τούς στρατηγούς καί τούς βασιλικούς καί πάντας τούς ἐξ ἔθνων ἀποστελλομένους πρέσβεις ὡς ὁμήρους διατρέφουσιν, ἔχοντες ἰδίους καί τραπεζοποιούς καί μαγείρους καί πάντας τούς παρασκευάζοντας τὰ τῆς τραπέζης βρώματα, τῆς μητροπόλεως εἰς ταῦτα μηδέν καινοτομουμένης, ἀλλ' αὐτοῖ οἱ Σκλαβῆνοι ἀπό διανομῆς καί συνδοσίας τῆς ὁμάδος αὐτῶν ἐπισυνάγουσιν τὰς τοιαύτας χρείας*)⁴⁷. Ἡ διατροφή καί αἱ χρεῖαι ἀποτελοῦν οἰκονομικές ὑποχρεώσεις, πού καταβάλλονται συνήθως σέ εἶδος καί ἐπιβαρύνουν τόν κάτοχο τῆς γῆς καί ὄχι τούς παροίκους του⁴⁸. Γίνεται ἀντιληπτό ὅτι, μέ τί ρύθμιση αὐτή, τό σημαντικότερο κόστος γιά τί διατροφή τῶν πρέσβεων καί τῶν στρατηγῶν, πού μέχρι τότε βάρυνε τί μητρόπολη καί τά μοναστήρια τῆς δικαιοδοσίας τῆς, ἀνέλαβαν ἐξολοκλήρου, μέ αὐτοκρατορική ἐντολή, οἱ προσαφιερωμένοι στό ναό καί στή μητρόπολη Σλάβοι τῆς Ἀχαΐας. Τό συνολικό κόστος γιά τίς δαπάνες τῆς διατροφῆς, πού θεωροῦμε ὅτι περιλάμβανε τήν τροφή, τήν παρασκευή τῆς, τήν προετοιμασία τοῦ τραπεζιοῦ, καθώς καί κάθε σχετική μέ τήν ὀλοκλήρωση τοῦ γεύματος ἀνάγκη, πρέπει νά ἦταν σχετικά ὑψηλό⁴⁹. Μετά τήν προσαφέρωση τῶν Σκλαβῆνων στή μητρόπολη μετὰ πάσης τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν δέν πρέπει νά ἀποκλεισθεῖ καί μία ἐκ παραλλήλου ἀνακούφισις τῶν Γραικῶν τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς Ἀχαΐας, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι εἶχαν πληγεῖ: *πρῶτον μὲν τὰς τῶν γειτόνων οἰκίας τῶν Γραικῶν ἐξεπόρθουν καί εἰς ἀρπαγὴν ἐτίθεντο, ἔπειτα δὲ κατὰ τῶν οἰκητόρων τῆς*

46. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, 230.

47. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, 230.

48. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *Fiscalité*, 96.

49. Τό ὑψηλό κόστος τῆς δαπάνης γιά τί διατροφή προκύπτει ἔμμεσα ἀπό τά ἀναφερόμενα ἀπό τόν Ψελλό σχετικά μέ τό *κάθισμα* καί τήν *ὑποδοχή*, ὑποχρεώσεις πού βαρύνουν τούς χαριστικαρίους καί ὄχι τά ἴδια τά μοναστήρια, βλ. *Michaelis Pselli, Scripta Minora*, ἔκδ. G. KURTZ - F. DREXL, II, Μιλάνο 1941, 137· ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *Fiscalité*, 96 σημ. 63. Σχετικά μέ τίς ὑποχρεώσεις τῶν μητροπόλεων βλ. ΡΑΛΛΗΣ - ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα τῶν θεῶν καί ἱερῶν κανόνων*, τόμ. 5, 30: *Εἰ δέ τινα τῶν φροντιστηρίων τύπον εἶχον ἐκ παλαιοῦ συνεισφορὰν τινα συνεισφέρειν ταῖς μητροπόλεσιν, εἴτε ἐπὶ μονοπροσώπων παροχῇ, εἴτε ἐπὶ τροφαῖς κριτῶν καί τῶν τοῦ δημοσίου ἀπαιτητῶν, εἴτε καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ἔτυχε ταῦτα ὑστερον ἀνατεθῆναι πσί, τὴν συνεισφορὰν διοριζόμεθα παρέχειν πρὸς τὰς μητροπόλεις ἀνυστερήτως ἀκαινοτόμητον.*

50. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, 228.

τῶν Παιρῶν ὀρμήσαντες πόλεως⁵⁰. Ἡ δημιουργία μάλιστα ἰσχυρῶν οἰκῶν, πιθανότατα εἰς βάρος τῆς ὑπάρξεως τῶν Σκλαβίνων, συμπίπτει χρονικά μέ τήν καθυπόταξη τῶν Σλάβων τῆς Ἀχαΐας, στίς ἀρχές τοῦ 9ου αἰώνα. Τό χαρακτηριστικότερο παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ εὐγενής οἶκος τοῦ Δανιήλ, δηλαδή τοῦ συζύγου τῆς Δανηλίδος, ἢ Δανηλῆς, ἀπό τοῦ ταύτης ἀνδρός ὠνομάζετο, μέ τό πλήθος τῶν προαστείων, τῶν οἰκετικῶν προσώπων, τῶν ἀνδραπόδων καί ψυχαρίων⁵¹. Ἔτσι, κατά τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο οἱ ἐπαναστατημένοι, ἀλλά τελικά ὑποταχθέντες Σλάβοι, ὁ ἀριθμός τῶν ὁποίων ὑποθέτουμε ὅτι πρέπει νά ἦταν ἀρκετά σημαντικός, μετατασσόμενοι στήν κατηγορία τῶν παροίκων (ἐναπόγραφοι ἢ ἐναπογραφόμενοι)⁵², μέ τούς περιορισμούς καί τά ἰδιόσιτα τῶν προαστείων θά ἀπέφευγαν ὀριστικά τίς συνέπειες τῶν πράξεων τους, γιά τίς ὁποῖες προβλεπόταν, ἐπισήμως τουλάχιστον, ἡ ποινή τοῦ θανάτου. Παράλληλα, οἱ ἐναπόγραφοι στή μνηστική γινώριζαν μέ ἀπόλυτη ἀκρίβεια τίς ὑποχρεώσεις τους πρός τό μητροπολίτη καί προστατεύονταν ἀπό τίς τυχόν παράλογες ἢ ἄδικες ἀπαιτήσεις του, σύμφωνα μέ τή σαφῆ αὐτοκρατορική ἐντολή: Ἐποίησεν δὲ καί σιγίλλιον Λέων, ὁ ἀείμνηστος καί σοφώτατος βασιλεύς, λεπτομερῶς περιέχον τό, τί ὀφείλουσιν παρέχειν οἱ αὐτοὶ ἐναπογραφόμενοι τῷ μητροπολίτῃ, καί μὴ ἀπαργυρίζεσθαι παρ' αὐτοῦ ἢ ἄλλως πως κατ' ἐπίνοιαν ἄδικον ζημοῦσθαι αὐτούς⁵³.

Ἐπίσης, ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ γενική διαπίστωση ὅτι τά ὄρια τῆς «ἀγροτικῆς ἀσυλίας», δηλαδή ἡ ὀριοθέτηση στό κῶρο τοῦ δικαίου τοῦ ἀσύλου καί τῶν δωρεῶν ἀπό τόν αὐτοκράτορα, συγχέονται μέ τά κτήματα τῆς ἐκκλησίας ἢ τῆς μονῆς. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἀνάπτυξη τῆς μοναστηριακῆς καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας. Τό πέρασμα μάλιστα τῆς ἐκμετάλλευσης τῆς καλλιεργουμένης γῆς στους ἐργάτες τῆς μονῆς ἢ τῆς ἐκκλησίας, σέ πολλές περιπτώσεις ἐπέφερε τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐποικισμοῦ στήν περιοχή⁵⁴. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή ἡ ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀσύλου καί ἡ ὀριοθέτηση τοῦ δικαίου τοῦ ἀσύλου στά ἐκκλησιαστικά κτήματα τῆς Ἀχαΐας, συνδέονται ἄμεσα μέ τούς ἐποικισμούς τῶν ἀρχῶν

51. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ, ἔκδ. Βόννης 226-227, 316-321. Πρβλ. Μ. F. HENDY, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450*, Cambridge 1985, 206-209 καί Μ. KAPLAN, *Les hommes et la terre à Byzance du VIe au XIe siècle. Propriété et exploitation du sol*, Παρίσι 1992, 332-334.

52. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, 232. Οἱ ἐναπόγραφοι ἢ ἐναπογραφόμενοι ἀποτελοῦν μορφὴ παροίκων, τό καθεστῶς τῶν ὁποίων δέν ἔχει πλήρως διερευνηθεῖ, βλ. KRESTEN, *Zur Echtheit*, 45, σμ. 105 καί ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινὴ Ἱστορία Β1*, 371 καί σμ. 2. Γιά τούς παροίκους βλ. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Οἱ δουλοπάροικοι στο Βυζάντιο*, *Σύμμεικτα* 5, 1983, 295-302.

53. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, 230-232.

54. Γιά τό *asile rural* καί τήν *avancée colonisatrice*, βλ. RATLAGEAN, *Pauvreté*, 331.

55. Ἐπεὶ καὶ τὸ τρόπαιον καὶ ἡ κατὰ κράτος νίκη παρὰ τοῦ ἀποστόλου γέγονεν, ὀφειλόμενον

του 9ου αιώνα. Ἐνδέχεται δὲ τὸ ἄσυλο νὰ μὴν ἀποτελέσει ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐποικιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς περιοχῆς τῆς Ἰακίας, ὅπως συνέβη στὴ Συρία καὶ στὴ Βιθυνία, ὅμως, ἀκόμη σημαντικότερο, προσέφερε λύσεις στὰ προβλήματα τοῦ ἐπιβληθέντος ἐποικισμοῦ. Στὴν περίπτωση τῶν Πατρῶν, ὁμάδες ἀνυπότακτων καὶ δυσαρραστημένων ἀγροτικῶν πληθυσμῶν προσγράφονται στὴ μητρόπολη, προσελκύονται σταδιακά, ἀφομοιώνονται καὶ προστατεύονται ἀπὸ κάθε *ἐπίνοιαν ἄδικον*.

Ἡ νίκη ἐπὶ τῶν Σλάβων ἀποδόθηκε συνολικὰ στὸν ἀπόστολο Ἰωάννη καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο κρίνεται δίκαιο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἀποδοθοῦν στὸν ὁμώνυμο ναὸ τὰ λάφυρα τῆς νίκης, ὡς τρόπαια⁵⁵. Μὲ τὸ σκεπτικὸ αὐτὸ οἱ ἠττημένοι Σλάβοι μὲ τοὺς συγγενεῖς τοὺς καὶ τὴν περιουσία τοὺς⁵⁶ ἀποδίδονται ὡς λάφυρα στὸ ναὸ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννη, μετατασσόμενοι στὴν κατηγορία τῶν παροίκων. Ἐκτοτε, ὅπως ἦδη ἀναφέρθηκε, ἀνέλαβαν τὴν ὑποχρέωση, νὰ διατρέφουν μὲ δικά τοὺς ἔξοδα καὶ προσωπικὴ τοὺς φροντίδα τοὺς στρατηγούς, τοὺς βασιλικούς ἀπεσταλμένους καὶ τοὺς ξένους πρεσβευτές, οἱ ὁποῖοι γιὰ λόγους ὑπηρεσιακοὺς ἔρχονταν στὴν πόλη. Παράλληλα, προκειμένου νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ αὐθαίρετες πράξεις τῆς μητροπόλεως, ὁ αὐτοκράτορας Λέωντας ἐξέδωσε σιγίλλιο, στὸ ὁποῖο περιέχεται λεπτομερὴς ἀπαρίθμηση τῶν ὑποχρεώσεων τοὺς πρὸς τὴν τελευταία⁵⁷.

Στὸ ἐξῆς, σύμφωνα με τὴ διαθέσιμη πληροφόρηση, τὰ μέτρα καταστολῆς ἐφαρμόζονται στὶς ἀνυπότακτες, αὐτοδέσποτες, ὄρεινές καὶ νότιες περιοχές τῆς Πελοποννήσου. Ἀντίθετα, οἱ Σλάβοι τῆς Ἰακίας προστατεύονται μὲ σιγίλλια ἀπὸ κάθε καινοτομία ἢ *ἐπίνοιαν ἄδικον* τοῦ μητροπολίτη, πού θά ἤθελε νὰ τοὺς ἐκμεταλλεῖται ἢ νὰ τοὺς ζημιώσει οικονομικά. Ἀξίζει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ ἐκ Πατρῶν Ἰωάννης σὲ ἐπιστολὴ του στὸν αὐτοκράτορα Λέοντα, σὲ μία ἄλλη περίπτωση, θά διαπραγματευθεῖ ἀκριβῶς τὸ θέμα τῆς ἀσυλίας καὶ τῆς σχετικῆς δικαιοδοσίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀργάνων. Δημιουργεῖται μάλιστα ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ Πελοπόννησος συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ θεσμὸ τοῦ ἀσύλου, καθὼς ἐπιφανεῖς ἀξιωματικοὶ καὶ ἄλλοι

καθέστηκεν πᾶσαν τὴν ἐκστρατεῖαν τῶν πολεμίων καὶ τὰ λάφυρα καὶ τὰ σκῦλα αὐτῶ ἀποδοθῆναι. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, 230.

56. *Καὶ διορίσατο αὐτοὺς τε τοὺς πολεμίους μετὰ πάσης τῆς φαμιλίας καὶ συγγενείας καὶ πάντων τῶν προσκόντων αὐτοῖς, ἔτι δὲ καὶ πάσης τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, ἀφορισθῆναι εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἀποστόλου ἐν τῇ μητροπόλει Πατρῶν, ἐν ἧ ὁ πρωτόκλητος καὶ μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ τὸν τῆς ἀθλήσεως διήνυσεν ἀγῶνα, δεδωκώς περὶ αὐτῶν καὶ σιγίλλιον ἐν τῇ αὐτῇ μητροπόλει. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, 230. Σὲ ἀντίστοιχη ἐνέργεια προβαίνει ὁ Νάσαρ μετὰ τὴν νίκη του ἐπὶ τῶν Ἀράβων τὸ 880, βλ. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 304.*

57. *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, 230-232.*

58. Γιὰ τίς τρεῖς αὐτές περιπτώσεις, βλ. τὴ μελέτη μας, Καταστολή: μὴ μορφὴ ἀνοχῆς στὴν Πελο-

ἐπόνυμοι (ἸΑδριανός, ἸΑρέθας, Ρεντάκιος) ἐμπλέκονται εἴτε σπὴν ἐρμηνεία του, εἴτε ὑφίστανται τίς συνέπειες τῆς ἐφαρμογῆς ἢ ἀκύρωσός του⁵⁸.

Ἡ προσφυγή των Σλάβων στο ναό, μετά τῆς θαυματουργῆς παρέμβαση τοῦ ἀποστόλου ἸΑνδρέα καί τῆν καταστολή τῆς ἀποστασίας, ἀλλά, κυρίως, ἡ εἰδική ἀντιμετώπισή τους ἀπό τῆν ἐξουσία λόγω ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς προσφυγῆς, θεωροῦμε ὅτι περιγράφουν μιά μορφή ἀσύλου, πού ἐγγράφεται ἀπολύτως στό πολιτικοκοινωνικό κλίμα καί στίς ἀντιλήψεις γιά τό θεσμό τοῦ ἀσύλου κατά τῆν ἐποχή τοῦ Νικηφόρου Α΄. Πιστεύουμε, λοιπόν, ὅτι ἡ ἀνάμνηση τοῦ θαύματος καί τῶν εὐεργεσιῶν ἀπό τίς ἐπερχόμενες γενεές, *ᾧν ἐποίησεν ὁ Θεός διὰ πρεσβειῶν τοῦ ἀποστόλου*, μεταμορφώνει, ὅπως περιγράφεται ἀπό τόν Πορφυρογέννητο, τῆς συγκεκριμένη ἐφαρμογή ἀσυλίας καί ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων, σέ μιά ἀγιολογικοῦ τύπου ἀφήγησι. Πιστεύουμε, ἀκόμη, ὅτι ὁ ἔλεγχος τῆς ἀξιοπιστίας τῶν σχετικῶν σιγίλλων καί ὄσων ἀναφέρονται σέ αὐτά θά βοηθήσει σέ μιά περαιτέρω ἀποκρυπτογράφηση τῆς ἐφαρμογῆς καί ἐξέλιξης τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀσύλου στό Βυζάντιο.

πρόννησο τοῦ 9ου καί 10ου αἰῶνα [βλ. πὸ πάνω, σημ. 4].

Ilias ANAGNOSTAKIS and Anna LAMBROPOULOU, An instance of the implementation of the Byzantine institution of asylum in the Peloponnese: the Slavs seek sanctuary in the Church of St Andrew of Patrai

The events which took place in the Peloponnese in the early ninth century (c. 800) are recorded in later sources, mostly of the tenth century. Following the establishment of the theme system of territorial administration and the securing of ecclesiastical order in the region, the emperor Nikephoros I, in implementing his new fiscal and economic policy, took steps to increase the number of inhabitants by systematically encouraging the settlement of new population groups from outside the area. It was within this general context and during this same period that the rebellion of the Slavs in Achaia, as described by Constantine VII Porphyrogenitus, needs to be viewed. Clearly, also, the phenomenon needs to be seen within the context of the specific social climate of the region where radical change was taking place and significant breaks with the past were occurring. During the repression of the rebellion the Slavs sought sanctuary in the church of the Apostle Andrew. As a result of this move, however, the rebels were given special treatment as they were viewed as having repented their actions. This was an occurrence whose more general implications are worthy of further study. Looked at from the broader ecclesiastical and political perspective, there are certain characteristic features to be noted in the attitudes towards asylum and the priority ascribed to ecclesiastical over civil law in Constantinople at the end of the eighth and the beginning of the ninth centuries. At the beginning of the ninth century, during the reign of Nikephoros I and while Tarasios was on the patriarchal throne (784–806), the flight of the defeated Slavs to the Church of St Andrew and the relative leniency that was shown them by the state suggest that here we are dealing with an instance of the workings of the institution of sanctuary in Byzantium. While the sources bring in a host of hagiographic and miraculous elements –the standard baggage of accounts of Christianisation and repentance–the flight of the Slavs to the church of the patron saint of the city constitutes, in our opinion, an instance of mass asylum. Moreover, it is interesting to observe that the respective terminology which was used in Porphyrogenitus' account and was in all likelihood included in the *sigillion* of Nikephoros I relies, in our view, directly on Byzantine legislative reforms concerning sanctuary.

This is the first recorded instance of mass asylum and resort to church sanctuary in the middle Byzantine period in the Peloponnese. An effort was made both on the part of the church and the state to find a compromise solution: the

former sought recognition of the institution of sanctuary while the latter was concerned to maintain the authority of its judicial and penal organs. The Slavs, who had sought sanctuary in the church, while normally liable to the punishment reserved for insurrection, were in the end granted special treatment. A compromise was found: despite the Slavs' attempt to rebel against the Byzantine authorities, the institution of asylum was fully implemented with the imposition of a number of restrictions and sanctions against the Slav population. The economic side of this treatment, which was generally a feature of the institution of ecclesiastical asylum both in Byzantium and the medieval West, has been well investigated. Indeed, monasticism and land ownership in the region of Bithynia are thought to have developed thanks to the institution of monastic asylum and the geographical boundaries of asylum, and this appears to be the case in the Peloponnese, too, where we see privileges and *sigillia* being granted for new monasteries and metropoleis in the ninth century. It is particularly interesting to note that the limits of 'rural asylum', i.e. the legal delimitation of the concepts of asylum and imperial donations, are lumped together with the estates of the church or monastery. The transfer of the exploitation of cultivable land to the workers of the monastery or church very often led to the development of settlements in the area. Seen in this light, the introduction of the institution of asylum and its legal delimitation in the case of the ecclesiastical estates of Achaia are directly related to the settlements of the early ninth century. It is probable that in contrast to the case of Syria and Bithynia asylum was not the catalyst behind the gradual settlement of the region of Achaia. However, and more importantly, it did offer solutions to the problems arising from the settlements. In the case of Patrai groups of unruly and discontented peasant populations developed an allegiance to the metropolis and were subsequently integrated to the point that they became entitled to protection from every *epinoia adikos* ('unjust design').

Subsequent to the Patrai episode - as far as the evidence allows us to construe - the Empire turned its military operations to the unsubdued, mountainous and more southerly regions of the Peloponnese. By contrast, the Slavs of Achaia were granted *sigillia* guaranteeing protection from any unapproved measures or *epinoia adikos* of the metropolitan. The flight of the Slavs to the Church of St Andrew following the miraculous intervention of the Apostle Andrew and the repression of the revolt, as well as the special treatment that they then received at the hands of the Byzantine authorities on account of their seeking sanctuary in the church, can be seen to constitute a form of asylum that is entirely consistent with the political and social climate and with the concept of asylum of the age of Nikephoros I.

Further investigation of the *sigillia* and their authenticity and reliability as sources may help to improve our understanding of the implementation and development of the institution of asylum in Byzantium during the reign of Nikephoros I.